

## **Cumhuriyet Dönemi Eğitim Politikaları Sempozyumu**

TC Başbakanlık Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu

Atatürk Araştırma Merkezi

Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi

7-9 Aralık 2005 İSTANBUL

# **TÜRK EĞİTİM DEVRİMİ: TEMEL İLKELER VE GELİŞİM SÜRECİ**

Dr. Mustafa ERGÜN

Atatürk devrimlerinin Türk Milleti için gerçek anlamı ve değeri, yakın geçmişimizdeki bir çok tarihi ve sosyal olaylar göz önüne konularak daha iyi vurgulanabilir.

Osmanlı Devletinin son iki yüzyıllık tarihi içinde, memleketin sorunlarına aydınların çözüm yolu olarak getirmeye çalıştığı bazı öneriler, onların düşündüklerinden daha fazla olarak Atatürk tarafından yapılmıştır. Büyük bir düşünür, büyük bir icracı, yapıcı olan Atatürk, kendine has düşünce sistemi ve devrim metodolojisi ile yalnız Türk Milletinin değil, bir çok mazlum milletlerin de kurtarıcısı olmuştur.

Bu yazıda, Atatürk'ün eğitim devrimlerinin eğitim tarihimizin içindeki değerlendirmesi ve çağdaş eğitim sistemimize kazandırdığı dinamizm üzerinde durulacaktır.

### ***Atatürk'ün eğitim felsefesi***

Mustafa Kemal, Ankara'da yeni devletin kuruluş hazırlıklarını yaparken cephede savaşın en kızışkın olduğu bir sırada, 1921 Temmuz'unda, Ankara'da topladığı "Maarif Kongresi"nde şöyle diyordu<sup>1</sup>:

*"Şimdiye kadar takip olunan tahsil ve terbiye usullerinin tarih-i tedenniyatımızda en mühim bir amil olduğu kanaatindeyim. Milli bir terbiye programından, taarruz eden her kuvvete karşı müdafaa kabiliyetiyle donanmış, Şarktan ve Garptan gelen ecnebi tesirlerden uzak ve seciye-i milliyemizle mütenasip bir kültür kastediyorum. Dehayi milliyetimizin inkişafı ancak böyle bir kültür ile kabildir...*

*Yaratacağımız kültür, herais-i milliye zemini ile, o zemin ise milletin seciyesi ile mütehasip olmalıdır. Çocuklarımız ve gençlerimizi yetiştirirken, birliğimize taarruz eden her kuvvete karşı müdafaa kabiliyetiyle mücehhez bir nesil yetiştirmeye muhtaç olduğumuzu unutmayalım. Yeni neslin ruhuna bu kabiliyeti zerk etmek lâzımdır. Müstakil ve mevcut kalmak isteyen milletlerin felsefesi, en bariz şekilde bu evsafı kemâl-i şiddetle talep etmektedir. Milli gaye hakkındaki umumi nokta-i nazarımı söylerken, yeni neslin teçhiz edileceği evsaf arasında kuvvetli bir aşk-ı fazilet ve kuvvetli bir fikr-i intizam ve inzibattan da bahs etmek lazımdır. (...) (sizden) eskiden*

<sup>1</sup> Maarif Kongresi. *Hakimiyet-i Milliye* gaz. 17.7.1921.

*çizilmiş alelâde yollar üzerinde yürümek değil, belki yukarıdan beri evsaf ve şeraitini arzettiğim millî hars yolunda rehber olmak gibi mukaddes bir vazife bekliyoruz.”*

Mustafa Kemal o dönemde savaş içinde gösterilecek çabalarla Türk eğitiminin temellerinin atılamayacağını, ama, gerekli vasıtalarla sahip oluncaya kadar geçecek savaş süresi içinde özenle çizilmiş bir eğitim programı uygulanıp eğitim örgütünün en verimli bir şekilde çalıştırılmasını istiyordu.

(Bu kongreye kadın ve erkek öğretmenlerin karışık katılmaları üzerine, o zamanki Maarif Vekiline karşı sert eleştiriler yapılmış; Bakan görevden çekilmiştir. Bunu haber alan Mustafa Kemal, gelecek toplantıya kadın ve erkek öğretmenlerin gene birlikte katılacakları ve hattâ karışık olarak oturacaklarını söyleyerek devrim dinamizminin ilk parıltılarını vermiştir.)

Mustafa Kemal'in Anadolu hareketi büyük bir dehanın eseridir. Muhteşem bir örgütlenme örneği ve metodunu vermektedir. 1920 Mayısında kurulan TBMM Maarif Vekaleti, onca yokluk ve yoksulluk içinde kısa zamanda Anadolu'daki hemen bütün öğretmenleri kendi yönetimi altında toplamayı başarmıştır.

Ankara Maarif Vekaletinin süratle bütün öğretmen sicillerini kendi bünyesinde toplaması, ilk ve ortaöğretim hakkında birçok yasalar hazırlaması, yüksek öğretim düzeyinde Ankara'da "Ali Dersler Programı" açması ve 1922 yılı sonrasında İstanbul "Nezareti"nin yerine bir Maarif Müdürlüğü açması; Ankara Hükümetinin, askeri alanda olduğu gibi bürokratik alanda da çok başarılı bir çalışma yaptığını gösteriyordu. Çünkü, eğitimde kısaca özetlemeye çalıştığımız durum, devletin diğer tüm büroları ve bakanlık teşkilatları için de aynen geçerli idi.

### ***Islahat değil, yeniden kuruluş***

Kurtuluş Savaşı'nın kazanılmasından hemen sonra Devlet teşkilâtının her yanında yeni devletin felsefesine uygun esaslı değişiklikler yapıldı; daha doğru bir deyişle pek çok şey yeniden kuruldu.

Eğitim alanında Türkiye'nin öteden beri halledemediği bazı büyük problemleri vardı; eğitimde ikilik, yazının değiştirilip değiştirilmemesi, ilköğretimin yaygınlaştırılması, halkın aydınlatılması, yabancı okullar meselesi gibi... Bu konular uzun zamandır tartışıldığı halde bir sonuca varılmıyordu. Yeni Devlet aynı problemleri mecburen devralmıştı, ama bunları çözümleyemediği sürece icraatını rahat sürdürebilmesi ve hattâ yaşayabilmesi bile zorlaşacaktı.

Osmanlı Devleti batılılaşmak zorunda kaldıktan sonra, kendi eski müesseselerine dokunmadan, onların yanı başında Batılı kurumları kurup desteklemeye başladı. Bu, hemen her alanda böyle oldu.

### ***Öğretimin birleştirilmesi: Ortak payda***

İmparatorluğun eski askeri düzenini yıkmadan, onların yanı sıra Batı örneğinde subaylar yetiştirmeye, ordular kurmaya başlandı. Ancak, Batı tipi ordu kurulmasına Yeniçeriler kanlı şekilde karşı çıktıklarından dolayı bu kurum zorla ortadan kaldırıldı.

Hukuk alanında bir taraftan Fransız ceza ve usul-ü muhakeme yasaları, ticaret yasaları çevrilip uygulanıyor; bir yandan "kıyas", "diyet" gibi şeri hukuk kuralları kaldırılmıyor, "Mecelle" hazırlatılıyordu. Bir taraftan da Mekteb-i Kudat ve medreseler, fıkhıya göre hüküm verecek kadılar yetiştiriyordu.

Eğitim alanında bu ikilik, çok daha çeşitli şekillerde ortaya çıkıyordu. Askeri okullar kurulup, batı örneğindeki eğitim kurumları iyice yerleştikten sonra, 19. yüzyılın ortalarına doğru, Batı örneğinde ilk sivil okullar açılmaya başlanmıştı. İlk kurulan batı tipi okullar, Fransız örneğine göre örgütlenen Osmanlı Devlet dairelerine memur yetiştirmeye yönelikti. 1845'ten itibaren de Osmanlı eğitim sistemi, Batı eğitim sistemlerine göre ilk, orta ve yüksek öğretim kademeleri olarak örgütlenmeye başlamış; bu çerçevede yeni okullar açma çalışmalarına girilmişti. Yeniçerilerde olduğu gibi, medreseler, bu hareketlere engel olucu bir biçimde karşı çıkmadı. Çünkü gereğinde doğal müttelikleri oluveren Yeniçeri Ocağı ortadan kalkmış, onun yerine Batı örneğine göre yetiştirilmiş bir ordu kendilerinin karşısında idi. Saltanat ve hükümet kendilerini değil, Batı tipi kurumlarını destekliyordu. Esasen medreseler de kendi bünyeleri itibarıyla en zayıf dönemlerinde bulunuyorlardı. Yeni kurulan Devlet örgütünü benimseyip te görev almaya istekli değillerdi. Osmanlı hükümetleri, başlangıçta doğrudan doğruya medreseleri hedef almamış, ilk ve ortaöğretim düzeyinde çalışmıştır.

İlköğretim düzeyinde önce Sıbyan Mektepleri ıslah edilmek istenmiş, bu mümkün olmayınca, Devlet, "ibtidai" adlı ilkokullar kurmaya, modern ders araç ve gereçleriyle, modern öğretim metotlarını bu okullarda uygulamaya başlamıştır. Şahıs ve derneklerin kurduğu bu tip ibtidailer de desteklemiştir. Sıbyan Mektebi taraftarları bu modern girişimlere karşı çıkıp ders araçlarını, sıraları kırıp yakmışlar ama sonunda hem Türkiye'de, hem Kırım, Kazan, Azerbaycan ve Batı Türkistan'daki "usul-ü cedid" hareketi başarılı olmuştur. Batı tipi öğretmenler, Devlet tarafından kurulan öğretmen okullarında yetiştirilmeye başlanmıştır. Öte yandan köy ve mahalle imamlarıyla eşlerinin yönetimindeki sıbyan mahalle mekteplerine de dokunulmamıştır. Esasen bunların pek çoğu vakıf kuruluşları olduğu için, Devlet bunları derhal kapatmayı da göze alamamıştır.

Medreseler de vakıf kuruluşları oldukları için devletin bunlardan her türlü desteğini çekmesine rağmen, yaşamaya devam etti. II. Abdülhamit döneminde medreselere kayıtlı öğrencilerin askerlikten muaf tutulması, çok sayıda kişinin medreselere hücum etmelerine yol açtı; bu, bir yandan medreselere ilgiyi arttırırken, bir yandan da onların çöküşünü hızlandırdı, reform girişimlerini engelledi. Ama medreseler hem ortaöğretim hem yükseköğretim düzeyinde eğitim veren okullar olarak Batı tipi rüştiyelerin, idadilerin, sultanilerin, yüksekokullar ve Darülfünun'un yanı başında yaşamaya, öğretim yapmaya, öğrenci yetiştirmeye devam etti. Üstelik medreseden yetişenlerle mektepten yetişenler birbirlerine zıt hayat görüşüne sahip kişiler oldu. "Alaylı" ve "mektepli" subayların birbirine düşmanlığı gibi, medreseden yetişenlerle mektepten yetişenlerin birbirlerine düşmanlığı memlekete zararlı olmaya başladı. "Mektep programları"nda din derslerinin ve ibadetlerin zorunlu olması, bazı bilim dallarının dinin süzgecinden geçirilmesi, İslam inançlarına aykırı şeyler anlatılması vs. bu düşmanlığı engelleyemedi.

Cumhuriyet Hükümeti kurulduğunda, Osmanlı Tanzimat ve Meşrutiyet dönemlerinin eseri olan mektep-medrese ikiliği aynen devam ediyordu. II. Meşrutiyetten itibaren medreselerde girişilen ıslah teşebbüsleri, bu ikiliği bozma yolunda bir şey yapamamıştı.

II. Meşrutiyet döneminde, askeri rüştiyelerin Maarif Nezaretine devredilmesi, bozulmak üzere olan medrese ve sıbyan mektepleri vakıflarının maarife devredilmesi gibi

"tevhid-i tedrisat"ın bazı ön adımları atılmıştı ama, medrese-mektep ikiliği ve eğitim kurumlarının organizasyon bozukluğu aynen devam ediyordu.

1921 Maarif Kongresinde geriliğimizin asıl nedeninin eski eğitim-öğretim metotları olduğunu vurgulayan Mustafa Kemal, milli eğitim programının eski devrin hurafelerinden, yabancı fikirlere tamamen uzak hazırlanmasını istemişti<sup>2</sup>. Bursa seyahati sırasında öğretmenlere yaptığı bir konuşmada fikirleri safsatalardan, akıl ve mantığa uymayan inanç ve geleneklerden temizlemeyi, bilim ve fen düsturlarını rehber edinmeyi tavsiye etmişti<sup>3</sup>. 1922 yılında Konya okullarını gezerken medrese müderrislerini azarlamış ve yanındakilere savaş bitince onlarla "ciddi" konuşacağını söylemiş<sup>4</sup>, 1923 Şubatında İzmir'de halkla yaptığı sohbet toplantılarında medreselerin o zamanki durumundan bahsederek, medreseler ve evkaf konusunda yapılacaklara karşı çıkanların bunu hangi hak ve yetkiyle yaptıklarını sormuş ve şöyle demişti<sup>5</sup>:

*"Milletimizin, memleketimizin Darülrifanları bir olmalıdır. Bütün memleket evladı kadın erkek aynı surette oradan çıkmalıdır."*

Mustafa Kemal, TBMM'nin dördüncü yıl açılış nutkunda ülkenin genel eğitim durumu hakkında bilgi verdikten sonra şöyle devam etmiştir<sup>6</sup>:

*"Efendiler, evlad-ı memleketin müştereken ve mütesaviyen iktisaba mecbur oldukları ulûm ve fûnun vardır. **Ali meslek ve ihtisas erbabının tefrik olunabileceği derecat-ı tahsiliye kadar terbiye ve tedrisatta vahdet**<sup>7</sup>, heyet-i içtimaiyemizin terakki ve tealisi nokta-i nazarından pek mühimdir. Bu sebeple Şer'iyeye Vekaletiyle Maarif Vekaletinin bu hususta tevhid-i fikir ve mesai eylemesi temenniye şayandır."*

Büyük Nutkunda 1923'leri anlatan Atatürk, Cumhuriyetin ilanı, hilafetin ve Şer'iyeye Vekaletinin kaldırılması, medreselerin ve tekkelerin kapatılması gibi hususların, cahil ve gericilerin bütün milleti kışkırtmalarına yer vermemek için programlara konmadığını, bu sorunları halletmek için münasip zamanı beklediğini açıklamıştır<sup>8</sup>.

Mustafa Kemal, 1 Mart 1924'te TBMM'ni açış konuşmasında öğretimin birleştirilmesi konusuna gene değinmiş ve şöyle demiştir<sup>9</sup>:

*"Milletin ârayı umumiyesinde tespit olunan terbiye ve tedrisatın tevhidi umdesinin bila ifata-i an tatbiki lüzumunu müşahade ediyoruz. Bu yolda tehalükün ciddi ve derin semereleri seri kararımıza vesile-i tecelli olmalıdır."*

2-3 Mart 1924 tarihlerinde önce Halk Fıkrası, ertesi gün TBMM toplantılarında Şer'iyeye ve Evkaf Nezaretlerinin lağvı ile Tevhid-i Tedrisat Kanunu kabul edildi. Tazimattan beri

<sup>2</sup> Maarif Kongresi, *Hakimiyet-i Milliye Gaz.*, 17.7.1921.

<sup>3</sup> *Bursa Seyahati* (Mekatib-i İbtidaiye Mualimleri Cemiyeti Yay.) İstanbul 1339. S. 16-18

<sup>4</sup> Akyüz, Yahya. *Türkiye'de Öğretmenlerin Toplumsal Değişmedeki Etkileri (1848-1940)*. Ankara 1978. S. 193.

<sup>5</sup> Sungu, İhsan. *Tevhid-i Tedrisat, Belleten Derg.* II/7-8 (1938), S. 423.

<sup>6</sup> TBMM Reisi Mustafa Kemal Paşa'nın 4. Milli Yıl Nutkundan, *Hakimiyet-i Milliye Gaz.* 2.3.1923.

<sup>7</sup> Bu ifade, 5, 8 veya 12 yıllık zorunlu eğitimin kesintisiz ve tam anlamıyla ortak olmasını da öngörmektedir.

<sup>8</sup> Atatürk Kemal. *Nutuk II*. Cilt, İstanbul 1962, 5. Baskı, S. 718.

<sup>9</sup> (Atatürk, M. Kemal). *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I*. Cilt. Ankara 1961 S. 329.

süregelen değişik fikir ve duyguda iki insan problemini çözecek ve bir "millet" yetiştirecek eğitim sisteminin temelini oluşturacak bu yasa, Türkiye'deki bütün bilimsel kurumları ve okulları Maarif Vekaletine bağlıyor, ayrıca dini konularda uzmanlar yetiştirmek üzere Üniversiteye bağlı bir İlahiyat Fakültesi'nin ve İmam-Hatip okullarının kurulmasını öngörüyordu<sup>10</sup>. TBMM tarafından bu yasanın uygulanmasıyla görevlendirilen Maarif Vekili Vasıf Bey, "Türkiye'de bundan sonra bir tek terbiye, bir tek mektep, bir tek tedris olacaktır" diyerek, o zaman Türkiye'de bulunan 29 Darülhilafe medresesi ile bunların dışındaki 478 "medaris-i ilmiye"yi kapatma emrini verdi (11 Mart 1924)<sup>11</sup>. Bu medreselerdeki öğrenciler de buldukları öğretim seviyesine göre Bakanlığın ilkokul, ortaokul ve liselerine kaydedildi.

Bu arada Adalet Vekili Mustafa Necati Bey'in şer'i mahkemeleri lağvetmesi üzerine Maarife bağlı Mekteb-i Kudat ta kapatıldı<sup>12</sup>.

Medreselerin kapatılması, aynı zamanda gençlerin gerçek gelişmelerine engel olan zararlı eğitim, inanç ve bätül fikirlerin de kaldırılması idi. "Medreseler Türkiye'deki millî menfaat, millî duygu ve bilince dâima yabancı kalmışlar, ülkenin yabancı okullarla dolmasına engel olamamışlardı. Osmanlı Devletinde sayıları binleri bulan yabancı okullar, medreselerin bıraktığı boşluklardan faydalanarak ülkeye yayılmışlardı. 1925 yılında Muallimler Birliği'nde konuşan İsmet Paşa, bu yasayı hazırlayıp kabul ederken bunun yanlış yorumlanacağını, dinsizlik suçlamasına uğrayacaklarını, halkın tahrik edileceğini bildiklerini söylüyor ve şöyle diyordu<sup>13</sup>:

*"Fakat TBMM kararını verdi. Tedricen varılacak gayeleri tâcil etmek inkılap yapmaktır. TBMM'nin zarurî bir neticeyi bir kanun ile tâcil ve tespit etmesi, bir inkılâp addolunabilir. Bunu yapmak için ariz ve amik düşündük. (...)  
Mugaletata, tezvırata boyun eğmek itiraf-ı acz olurdu.  
İnkılâplar kadir ve kahirdir."*

Paşa'ya göre bu hareket dinsizlik değildi, aslında en saf ve gerçek din, bu yolla ortaya çıkacaktı. Bu hususta itiraz edecek sesler dinlenilmeyecek, hedefe varmak için her cahilane itiraz ve girişim bertaraf edilecekti. Kânunun yetkileri tam uygulanacak, hiç bir engel karşısında durulmayacaktı. Şimdi Türk milletinin eline büyük bir fırsat geçmişti. Gelecekte tekrar savaş olacaktı ve artık hiç bir şekilde, kafalar, geçmişin demir çemberleri içinde kilitlenmeyecekti<sup>14</sup>.

Medrese binalarından okul yapmaya elverişli olanları okula çevirip, uygun olmayanları satarak parasıyla okul yapmaya çalışan Maarif Vekâleti, M. Kemal'in TBMM'nin altıncı çalışma yılını açarken yaptığı konuşmayı<sup>15</sup> fırsat bilerek bütün Türkiye'deki eğitim teşkilâtına bir genelge yayınlamıştır. Bu genelgede, saltanatın yüzyıllardır zehirli istibdadı ve taassubu ile memleketi harabeye çevirdiği, öğretmenlerin artık irticaî görüşlerin tahribatına izin vermemeleri; bütün öğretmenlerin cehalete, taassuba ve bunların dayanakları olan zümre ve kurumlara karşı bilinçli bir "cihad" yapmaları istenerek şöyle deniyordu<sup>16</sup>:

<sup>10</sup> Milli Eğitim Vekaleti. *Milli Eğitimle İlgili Kanunlar* I. Cilt, Ankara 1953. S. 647-648.

<sup>11</sup> Maarif Vekilimiz Vasıf Bey'in Beyanâtı, *Hakimiyet-i Milliye Gaz.*, 13.3.1924.

<sup>12</sup> Ahmet Şükrü. Maarif Siyasetimizin Hedefleri ve Vazifeleri (Vasıf Bey ile mülakat). *Vatan Gaz.* 5.4.1924

<sup>13</sup> Yücel, Hasan Ali. *Türkiye'de Orta Öğretim* İstanbul 1938. S. 23-24.

<sup>14</sup> Ergün, Mustafa. *Atatürk Devri Türk Eğitimi*. Ankara: DTCF yay. 1982. S. 52

<sup>15</sup> *Hakimiyet-i Milliye Gaz.* 2.11.1924.

<sup>16</sup> Genelgenin tam metni: *Hakimiyet-i Milliye Gaz.* 5.11.1924.

*"Çocuklarımızda riyaya, taassuba, sahtekârlığa karşı derin bir nefret uyandırmak ve onları en medenî bir ilm-i ahlâk mefkuresiyle teçhiz ederek Türkiye Cumhuriyeti'nin fedakâr, faziletli, milliyetçi ve teceddütcü vatandaşlarını yetiştirmek vazifesiyle mükellefsiniz."*

1925 yılında tekke, türbe ve zaviyelerin kapatılması ile Cumhuriyetin taassuba, cehalete ve miskinete karşı açtığı cihâdın büyük bir kısmı tamamlanmış oluyordu.

### ***Laik eğitim***

Türk hükümetleri kendi sıbyan mekteplerini ve medreselerini kapatan kararı aldıktan sonra, aynı tutumu ülkedeki yabancı okullara karşı da gösterme yoluna girdi. Türkiye, kendi sınırları içinde hiç bir dinin ve mezhebin propagandasının yapılmasını istemiyordu. Okullar bu yönden tarafsız olmalı, millî hislerle uygar görevlere yer vermeliydi. Bunun için kendi medreselerini kapatmayı göze almışlardı ve bundan Hıristiyan okullarını hariç tutmak istemiyorlardı<sup>17</sup>. Fransa Hükûmeti'nin 1923 ve 1925 yıllarında yaptığı istekler, yukarıdaki politikaya uygun olarak, reddedildi<sup>18</sup>. Yabancı okullar, tamamen Türk Hükûmeti'nin kontrolü altında bulunacaktı. Türkiye, Fransız notalarına ve yabancı okulların isteklerine verdiği sert cevaplarda, papaz okullarının lâik bir Cumhuriyet ile uyşamayacağını, bazı yabancı okullardaki dinî ibadet ve âyin saatlerinin çok fazla olduğunu, öğrencilerin bunlara zorla iştirak ettirildiğini, okullara dini resimler ve semboller asıldığını bildirerek, mabetlerin dışında hiç bir yerde dinî resim ve sembollerin yer alamayacağını, öğrencilerin ibadetlere katılmaya zorlanamayacağını, bunun sıkı bir şekilde denetleneceğini ve suçluların cezalandırılacağını bildiriyordu<sup>19</sup>. Bu nedenle genelgelere uymayan bazı Fransız okullarını kapatıyor ve kendi ülkesinde laik politika prensiplerine aykırı okul açtırmazken Türkiye'deki katolik papaz okullarının savunucusu olup çıkıveren Fransa ile diplomatik ilişkileri kopma derecesine getiriyordu. Bu arada Amerikan Koleji Tıp Fakültesini de kapatan hükümet, Devlet tarafırdan konulmuş esaslara uymayan bütün yabancı kurum ve okulların kapatılmasını emretmiştir<sup>20</sup>. Türkiye'nin bu emin ve katı politikası karşısında Fransa ile Papalığın arası açılmış, Fransız okullarındaki resimler, haç ve heykeller indirilmiş, bu okulların ancak bundan sonra açılmalarına izin verilmiştir<sup>21</sup>. Bu arada Robert Kollejde Türkiye aleyhinde konferans veren bir öğretmenin görevden atılması (1924), Bursa Amerikan Kolejindeki iki Müslüman öğrencinin Hristiyan olması dolayısıyla okulun kapatılması, Türk-Amerikan ilişkilerinde büyük bir gerginliğe neden olmuştur<sup>22</sup>. Bakanlığın daha sonraki çalışmaları sonucu, yabancı okulların elçiliklerle ilişkileri kesilmiş, Bakanlık genelgelerine uymayan İstanbul İngiliz Kız Ortaokulu, Zapyon Mektebi, St.Paul Oheri Fransız Kız Okulu vs. kapatılmıştır.

### ***Karma eğitim***

Cumhuriyetin ilk dört-beş yılında uygulanan sağlam politika ile kendimiz açısından lâik eğitim sistemi ve laik cumhuriyet prensipleri tam olarak uygulanmış ve yerleşmiştir.

---

<sup>17</sup> Ergün, M. age. S. 55.

<sup>18</sup> a.g.e. S. 55.

<sup>19</sup> Ecnebi Mektepleri, *Hakimiyet-i Milliye Gaz.* 5/2/1924.

<sup>20</sup> Maarif Vekili Vasıf Bey Şehrimizde. *Vatan Gaz.*, 10/5/1924.

<sup>21</sup> *Hakimiyet-i Milliye Gaz.* 1.9.1924.

<sup>22</sup> Trask, R.R. *The United States Response to Turkish Nationalism and Reform 1914-1935*, Minneapolis. 1971. S. 151-156.

İlköğretim düzeyinin üstünde kızlarla erkeklerin bir arada okumaları bir çok Avrupa memleketlerinde ve Osmanlı Devletinde hoş karşılanmaz ve yasak iken, 1919 yılında Dârülfünun'da boykotlu, oldu-bittili hareketler sonunda kız ve erkek öğrencilerin aynı anfilerde ders görmeye başlamaları Türk yükseköğretiminde karma eğitimi başlatmış, Cumhuriyet hükümetleri de 1924 yılında İlkokul eğitiminin, 1925'da da yatısız ortaokulların karma olmasını kabul etmiştir. Liselerde karma eğitime ise ancak 1934-1935 öğretim yılında başlanabilmiştir<sup>23</sup>.

### ***En büyük devrim: yazı devrimi***

Türk eğitim sistemi Batı örneğine göre kurulmaya ve Türk aydınları Batı dünyasını bir başka gözle görmeye başladıktan sonra, yazının değiştirilmesi veya ıslah edilmesi sorunu bütün Türk dünyasında tartışmaya açılmıştır. Bu sorunun ortaya çıkmasındaki ana faktörlerden en önemlisi, o zaman çocuklara okumayı öğretmekte kullanılan eski metot-yeni metot ("usul-ü atik - usul-ü cedit") tartışmalarıdır. Eğitimdeki başarısızlık ve verim düşüklüğü 1860'lardan itibaren tartışılan yazı değişim veya ıslahının itici gücü olmuştur. Zaman içinde, denenen öğretim metodları değişiklikleri tam verimli olmamıştır. Eski harflerin tamamen atılarak yerine Lâtin harfleri esasında yeni bir alfabenin kabul edilmesi önerileri ilk defa II. Meşrûtiyet yıllarında ortaya atıldı. Arap harflerinin ıslah edilmesini isteyenler meselenin bir imlâ meselesi olduğunu, Türkçenin imlâsının tespit edilmesi gerektiğini, hareke-i resmiye yerine hareke-i harfiye kullanılarak veya "huruf-u munfasıla" denilen metotla harflerin ayrı ayrı yazılarak problemin halledilebileceğini savundular; bunu göstermek için kitaplar, gazeteler çıkardılar, hattâ ordu yazışmalarında bile bir ara kullandılar<sup>24</sup>. Lâtin harflerinin kabul edilmesini isteyenler ise Arap harflerinin bir kutsallığı olmadığını, Türkçenin bu yazı ile yazılamayacağını, lâtin harflerini er-geç kabul edeceğimizi, bu nedenle bir an önce cesaretle kabul edilmesini istiyorlardı<sup>25</sup>. 1910 yılından itibaren kurulan bir çok komisyonlar, cemiyetler, encümenler ve toplanan kongreler soruna açık bir çözüm getiremedi. M. Kemal 1919 yılında, savaşı kazandıklarında Lâtin harflerini kabul edeceklerini söylüyordu<sup>26</sup>. 1922'de Azerbeycan Hükümeti Lâtin harflerine göre bir alfabe kabul ettiğinde Türkiye'de bunun zamanının henüz gelmediğini belirtiliyordu<sup>27</sup>. Cumhuriyetin ilân edilmesinden önce toplanan İzmir İktisat Kongresinde Lâtin harflerinin kabul edilmesi hakkında verilen bir önerenin okutulmaması, harf değişimi tartışmalarını yeniden başlattı. Mesele 1928 yılına kadar enine boyuna tartışıldı. Bu arada Rumi takvim yerine miladi takvimin kullanılması, Sovyet Cumhuriyetlerindeki Türklerin pek çoğunun Lâtin harflerini kabut etmeleri, Türkiye'de reçetelerin Lâtin harfleriyle yazılmaya başlanması, "Paris Canavarı" filminin Türkçe alt yazılarının Lâtin harfleriyle yazılması, Rıza Nur'un "Oğuzname" adlı eserini İskenderiye'de Lâtin harfleriyle bastırması, TBMM'nin Türkiye'de uluslararası rakamların kullanılmasını kabul etmesi... yazı devrimini teşvik eden önemli sebeplerden sayılabilir. Maarif Vekâleti'nde kurulan Dil Komisyonu durumu ayrıntılı olarak değerlendirdi; Fransız, Alman, İngiliz, İtalyan ve Macar alfabelerini inceleyerek Lâtin harflerinin ne suretle kabul edileceğine dair bir "Elifba Raporu" verdi. Bunun üzerine M. Kemal 8 Ağustos 1928 akşamı, Gülhane Parkında düzenlenen bir açık hava toplantısında yazı devrimini halka şöyle duyurdu<sup>28</sup>:

<sup>23</sup> Ergün, M. a.g.e. S. 66-68.

Yücel, H.A. a.g.e. S. 51-53.

<sup>24</sup> Ülkütaşır, M.Ş. *Cumhuriyetin 50. Yılında Atatürk ve Harf Devrimi*. Ankara 1973. S. 23-26.

<sup>25</sup> *Hürriyet-i Fikriye* Gaz. Mart-Nisan 1330 sayıları.

<sup>26</sup> Kansu, M.M. *Erzurumdan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber*. I. Cilt Ankara 1966. S. 131.

<sup>27</sup> Ülkütaşır, M.Ş. age. S. 42.

<sup>28</sup> (Atatürk, M.K.). *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*. II. cilt. S. 254.

*"Arkadaşlar, güzel dilimizi ifade etmek için Yeni Türk Harflerini kabul ediyoruz. Bizim güzel, ahenktar, zengin lisansımız yeni Türk harfleriyle kendini gösterecektir. Asırlardan beri kafalarımızı demir çerçeve içinde bulunduran, anlaşılmayan ve anlamadığımız işaretlerden kendimizi kurtarmak ve bu lüzumu anlamak mecburiyetindeyiz. Lisansımızı muhakkak anlamak istiyoruz. Bu yeni harflerle, behemehal, pek çabuk bir zamanda mükemmel bir surette anlayacağız. Anladığımızın asarına yakın zamanda bütün kâinat şahit olacaktır. Ben buna kat'iyetle eminim, siz de emin olunuz."*

Bu konuşmasında M, Kemal, yazı devriminin hedefini de şöyle göstermiştir:

*"Çok işler yapılmıştır, ama bugün yapmaya mecbur olduğumuz son değil, lâkin çok lüzumlu bir iş daha vardır: Yeni Türk harflerini çok çabuk öğretmelidir. Her vatandaşa, kadına, erkeğe, hamala, sandalcıya öğretiniz. Bunu vatanperverlik, milliyetperverlik vazifesi biliniz. Bu vazifeyi yaparken düşününüz ki, bir milletin, bir hayat-ı içtimaiyenin yüzde onu, yirmisi okuma-yazma bilir; yüzde seksen doksanı okuma-yazma bilmez; bu ayıptır. Bundan insan olanlar utanmak lazımdır."*

Türk milletinin, utanmak için değil övünmek için yaratılmış, tarihini övünecek şeylerle doldurmuş olduğunu belirten M. Kemal, okuma-yazma bilmeyenler oranının yüksek olmasının kabahatinin, Türkün seciyesini anlamayarak, zincirlerle onun kafasını saranlarda olduğunu açıklamıştır. Geçmişin hatalarını kökten temizleyeceklerini, düzeltereklerini açıklayan ve bunun için bütün yurttaşların çalışmalarını isteyen M. Kemal, konuşmasını şöyle bitirmiştir<sup>29</sup>:

*"En nihayet bir sene, iki sene içinde bütün Türk heyet-i içtimaiyesi yeni harfleri öğreneceklerdir. Milletimiz, yazısıyla ve kafasıyla bütün âlem-i medeniyetin yanında olduğunu gösterecektir."*

1928 yılı Ağustos ayı, Dolmabahçe Sarayında, harflerin ve bazı temel yazım kurallarının belirlenmesiyle geçti. Eylül ayından itibaren de gazetelerin bazı sayfaları yeni harflerle basılmaya, Devlet daireleri yeni harflerle yazışmaya, her tarafta yeni yazı kursları düzenlenmeye başlandı.

M. Kemal ise, bir yandan gazetecilere mektuplar göndererek, konuşmalar yaparak yeni Türk yazısının halka hızla öğretilmesi gerektiğini vurgularken, kendisi de, bu devrimi yasa haline getirmeden halka anlatmak ve halkın desteğini almak için yurdun pek çok yörelerini kapsayan uzun yurt gezilerine çıktı. Geçti tahta başına, öğretmenlik yaptı. Bütün Türkiye bir dershaneye döndü. Gazi, 26 Ağustos'ta yayınladığı telsiz nutkunda şöyle diyordu<sup>30</sup>:

*"Bu kuvvetli hatırama güvenerek beyan edebilirim ki, bugün yeni Türk harfleriyle cehalete karşı açtığımız mücâdelenin,*

<sup>29</sup> age. S. 256

<sup>30</sup> Ülkütaşır, M.Ş. age. S.95.



*yarın millet için 26 Ağustos zaferinden daha yüksek ve geniş saadet neticeleri getireceğini muhakkak görüyorum."*

Gazi, harf devriminin milletin bir arzu ve talebi olduğunu, kimsenin, hattâ kendisinin bile milleti hiçe sayarak bir şey yapamayacağını söylüyordu. Türk milleti bunca bin yıllık hayatında, kendisinde açılan yaralarını tedavi etmek için uzun adımlarla kurtuluş arıyordu. Böyle bir anda, milletin önüne çıkmak isteyenleri millet ezecekti. Yazı devriminde böyle bir engelle karşılaşılırsa, kendisi ve arkadaşları tereddütsüz milletin fedaileri olacaklardı<sup>31</sup>.

Gazi M. Kemal, 1928 yılında TBMM'ni açış konuşmasında genellikle eğitim sorunları üzerinde durmuş, bu alanda o güne kadar gerçekleştirilmiş eğitim ilerlemelerinin Türkiye'yi radikal önlemler alabilecek seviyeye getirdiğini açıklamıştır. Her gelişmenin temelinin okuma-yazma olduğunu söyleyen Gazi, Türk milletine kolay bir okuma-yazma anahtarı vermek gerektiğini ve bunun da yeni Türk harfleri olduğunu açıklayarak şöyle demiştir<sup>32</sup>:

*"Büyük Millet Meclisi'nin kararıyla Türk harflerinin kat'iyet ve kânûniyet kazanması, bu memleketin yükselme mücâdelesinde başlı başına bir geçit olacaktır. (...) Efendiler! Türk harflerinin kabulüyle memleketin vatanını seven bütün yetişkin evlatlarına mühim bir vazife tevcih ediliyor. Bu vazife; memleketimizin kamilen okuyup yazma için gösterdiği şevk ve aşka bilfiil hizmet ve yardım etmektir. Hepimiz hususi ve umumî hayatımızda rast geldiğimiz okuma-yazma bilmeyen erkek, kadın her vatandaşımıza öğretmek için tehalük göstermeliyiz. (...) Hiç bir muzafferiyetin hatlarıyla kıyas kabul etmeyen bir muvaffakiyetin heyecanı içindeyiz. **VATANDAŞLARIMIZI CEHALETEN KURTARACAK BİR SADE MUALLİMLİĞİN VİCDANİ HAZZI, MEVCUDİYETİMİZİ İŞBA ETMİŞTİR."***

Daha sonra TBMM'nde kabul edilen yeni Türk harfleri, özellikle Millet Mektepleri ve Halk Dershaneleri vasıtasıyla kısa zamanda bütün Türkiye'ye yayılmaya, büyük bir vatandaş kitlesine kısa zamanda okuma-yazma öğretilmeye başlandı.

### ***İslahat değil, yeni bir üniversite***

Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonra Osmanlı Devleti'nden kalma ve yeni yönetime uyum yapamayan bütün kurumlar tek tek kapatılıp yerine yenileri açılırken, Osmanlı Dârülfünun'u 1933 yılına kadar devam etti. Gerçi Saltanat, Hilafet, Şer'iyeye Vekâleti ve Medreseler hakkında kökten kararlar alan TBMM'nin Darülfünun mes'elesinde de aynı yolu izlemesi, bunun tümünden tasfiye edilerek yerine yenisinin kurulması baştan isteniyordu ama, bu kurumda önemli bir ıslahat bile yapılmadan tartışmalar sürdü gitti. En nihayet İsviçreli Profesör Malche'nin iki yıllık incelemelerinden sonra, 1933 Temmuzunda Osmanlı'dan kalma Dârülfünun'un ilgası ve yerine "İstanbul Üniversitesi"nin kurulması tam bir devrim tarzında, Meclis'te kabul edildi<sup>33</sup>.

<sup>31</sup> Ergün, M. Age. S.96.

<sup>32</sup> *Cumhurbaşkanları, Başbakanlar ve Milli Eğitim Bakanlarının Milli Eğitimle İlgili Söylev ve Demeçleri*. I.cilt. Ankara 1946. s.34-35.

<sup>33</sup> *Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi*. 4.devir, 2.toplantı. c.XV. s.466-467.

Cumhuriyet, Osmanlı Devleti'nin yükseköğretim kurumlarından medreseleri hemen kapatmış, Dârülfünun'a ise maddî ve manevî desteklerde bulunarak bir şans daha vermişti. Bu arada Dârülfünun, kendisine yapılan eleştirilerin pek çoğuna kulaklarını ve gözlerini kapatarak "çağdaş" denebilecek hiç bir girişimde bulunmamıştı. Zamanın Maarif Vekili Dr. Reşit Galip, Dârülfünun'u yıkma nedenlerini şöyle izah ediyordu<sup>34</sup>:

*"Memlekette siyasî, içtimaî büyük inkılâplar oldu. Darülfünun bunlara karşı bitaraf bir müşahit kaldı. İktisadî sahada önemli değişiklikler oldu. Darülfünun bunlardan habersiz göründü. Hukukta radikal değişiklikler oldu; Darülfünun yalnız yeni kânunları tedarikat programına almakla iktifa etti. Harf inkılâbı oldu, öz-dil hareketi başladı; Darülfünun hiç tınmadı. Yeni bir tarih telakkisi, millî bir hareket halinde bütün ülkeyi sardı. Dârülfünun'da buna bir alâka uyandırabilmek için üç yıl kadar uğraşmak ve beklemek lâzım geldi. İstanbul Darülfünununu artık durmuştu, kendisine kapanmıştı, vüstâî bîr tecerrüt içinde haricî âlemden elini ayağını çekmişti."*

Kendi yurdundan bu derece soyutlanan bir kurumun, bilim hareketlerine de yakınlık ve ilgi göstermeyeceği açıktı. Burada bilimsel inceleme ve araştırmalar yapılmadığı gibi, eğitim ve öğretim de Batıdakilere benzemiyordu. Dârülfünun on yıldan beri kendisine verilen ıslah yapma fırsatlarını kaçırmıştı. Devrim yapmak için, geçen zamanın ve geçmiş tecrübelerin yeterli olduğunu bildiren Bakan, şöyle devam ediyordu<sup>35</sup>:

*"Türkiye gibi radikal bir inkılâp memleketinde vatanın müstakbel zimamdarlarının terbiyesi, hayattan bu kadar uzak kalan, inkılâbın seyrinden bu kadar uzak duran bir müesseseye artık daha uzun müddet tevdi edilemezdi."*

Bu nedenle, artık Dârülfünun'un ıslahı üzerinde çalışılmadığını, tamamen ortadan kaldırıldığını bildiren Reşit Galip, yeni İstanbul Üniversitesinin eski Dârülfünun ile hiç bir münasebeti olmadığını da belirtiyordu. Gazi M. Kemal de, TBMM'nin 1933 yılını açış nutkunda Devletin üniversite konusundaki kararlılığını şöyle dile getiriyordu<sup>36</sup>:

*"Üniversite tesisine verdiğimiz ehemmiyeti beyan etmek isterim. Yarım tedbirlerin kısır olduğuna şüphe yoktur. Bütün işlerimizde olduğu gibi, maarifte ve kurulan Üniversitede radikal tedbirlerle yürümek kati kararımızdır."*

### ***Orijinal bir halk eğitimi kuruluşu: Halkevleri***

Atatürk, Cumhuriyet'in kuruluşundan 1930 yılına kadar ülke ve toplum için gerekli olan bir çok devrimler yapmıştı. Hayatını adadığı Türk milletini, devrim yapacağı bünyeyi, varacağı hedefi, gideceği yolu en ince ayrıntılarına kadar tespit etmişti. Ama bu devrimlerin millete kazandırılması, Türk milletinin ruhuna sindirilmesi, "devrim ateşinden her Türkün

<sup>34</sup> Hırş, E. *Dünya Üniversiteleri ve Türkiye'de Üniversitelerin Gelişmesi*. I.cilt. İstanbul 1950. s.312.

<sup>35</sup> age. S.312.

<sup>36</sup> (Atatürk, M.K.). *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*. I.cilt. s.374.

ruhuna bir kıvılcım atılması lâzımdı..." İşte, "her Türk'te bir inkılâp humması yaratmak için" Halkevleri açıldı<sup>37</sup>.

*"Gençlik, istikbalin ışığıdır. Gençlik mütemadiyen geliştiren ve yetiştiren bir çalışmanın içinde yaşatılmalıdır. Milleti, şuurlu, birbirini anlayan, birbirini seven ideale bağlı bir halk kütlesi halinde teşkilâtlandırmak lâzımdır. En kuvvetli ders araçlarına, yetişkin muallim ordularına malik olmak kâfi değildir. Halkı yetiştirmek, halkı bir kütle haline getirmek için ayrıca bir millî halk mesaisine ihtiyaç vardır. Silâh kuvvetinden, her türlü cebir ve madde kuvvetinden daha müessir olan, fikir kuvvetidir. Milleti bu sahada yetiştireceğiz"*

diyordu, M. Kemal. İki türlü insanımız vardı: Halk ve aydın. Biri temiz kültüre, diğeri sağlam bir bilgiye sahipti. Bu iki grup insanımız hakkında M. Kemal, daha 1923 yılında, şöyle diyordu<sup>38</sup>:

*"Aydın sınıfın halka telkin edeceği ülküler, halkın ruh ve vicdanından alınmış olmalı. Halbuki bizde böyle mi olmuştur? O aydınların telkinleri milletimizin ruhunun derinliğinden alınmış ülküler midir? Şüphesiz hayır! Aydınlarımız içinde çok iyi düşünenler vardır. Fakat genellikle şu hatalarımız da vardır ki, inceleme ve araştırmalarımıza zemin olarak çok kere kendi memleketimizi, kendi tarihimizi, kendi an'anelerimizi, kendi hususiyetlerimizi ve ihtiyaçlarımızı almıyoruz. Aydanlarımız belki bütün cihanı, bütün diğer milletleri tanır; lâkin kendimizi bilmeyiz."*

M.Kemal, aydınlara Türk dili ve Türk tarihi konusunda halka gitmeyi, öze gitmeyi tavsiye etmişti. Halkevleri, Atatük'ün eğitim ve diğer alanlarda yaptığı devrimleri, güzel sanatlarda ve müzikte yaptığı devrimleri, hürriyetin prensiplerini halka anlatma yeri olarak, aydınlarla halkın kaynaşma yeri olarak kurulan en önemli müesseselerden biri idi.

Burada kısaca özetlemeye çalıştığımız Atatürk'ün eğitim devriminin anlamı nedir? Atatürk kendi milleti için devrim yapmıştır. Amacı, önce kendi milletin kurtuluşu ve ilerlemesidir. Türkiye'ye yabancı güçlerin yardımıyla yabancı devletlerin devrimini getirmemiştir. Atatürk devrimi birçok yabancı mazlum milletlere örnek olmuştur, ama hiçbir zaman emperyalizmin vasıtası olmamıştır.

Atatürk devrimi ne Türkiye'ye emperyalizmi getirmiş ne de Türkiye'den emperyalist yayılcılık yapmıştır. Halis bir niyetle yapılan bu hareket, millet için milletle birlikte yapılmıştır. Devlet başkanlığı sırasında hiç yurtdışı gezisi yapmayan Atatürk, Türkiye'yi defalarca dolaşmış, hep halkın arasında yaşamıştır.

Atatürk devrimi bir iktidar değişikliği değildir. Devlet sisteminin, halkın yaşayış biçiminin, zihniyetinin, sosyal kurumların, hatta yazısının bile kökten değiştirildiği bir devrimdir; bir bütündür. Hiçbir yabancı ideoloji ile, hiçbir güçlü devlete sırtını dayamayan bir

<sup>37</sup> M.Kemal'in 19.2.1932 tarihinde Halkevlerini açış nutku. *Hakimiyet-i Milliye* gaz. 20.2.1932.

<sup>38</sup> *Belgelerle Türk Tarihi (Dün-Bugün-Yarın)*. 8(1970). Sayı 35.

öz harekettir. Her türlü ideolojinin üstünde, her türlü ideolojiden daha güçlü bir sistem ve zihniyettir. İnaniyoruz ki, her geçen yıl, her geçen yüzyıl onun değerini daha iyi gösterecektir.

Gençlerimizi Atatürk'ün kırdığı çemberlerin içine düşmeden, dış devletlerdeki iktidar değişikliği ve sömürgecilik meskesi sahte, yalancı devrimlerin eline düşmeden Atatürk yolunda, Atatürk çizgisinde yetiştirmeliyiz.

Yazımızı, Atatürk'ün şu veciz sözleriyle bitirelim:

*“Okuyup yazma bilmeyen tek vatandaş bırakmamak, memleketin büyük kalkınma savaşının ve yeni çatısının istediği teknik elemanları yetiştirmek, memleket davalarının ideolojisini anlayacak ve anlatacak, nesilden nesile yaşatacak fert ve kurumları yaratmak (...) işaret ettiğim umdeleri Türk gençliğinin dimağında ve Türk milletinin şuurunda daima canlı bir halde tutmak, üniversitelerimiz ve yüksekokullarımıza düşen başlıca vazifedir”<sup>39</sup>.*

---

<sup>39</sup> (Atatürk, M.K.). *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*. I.cilt. s.401-402.